

ΑΚΡΟΤΑΙΝΑΡΟ

μονοπάτια

O

σο το αυτοκίνητό μας συνέχιζε προς νότο, τόσο ο θαυμασμός του γινόταν μεγαλύτερος, μετατρεπόταν σε δέος.

Δεν έλειπαν από τον Γερμανό φίλο οι εμπειρίες των ταξιδιών, είχε περιπλανηθεί σ' όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρώπης. Επιπλέον, ένα μέρος των θερινών του διακοπών, ήταν κάθε χρόνο αφιερωμένο σε πολήμερες πεζοπορίες και ορειβασίες στις Άλπεις. Μα τούτο δω το Μανιάτικο τοπίο, το πετρόσπαρτο και στεγνό, το σκληρό, εχθρικό και κακοτράχαλο, σωστό

καμίνι κάτω από τον ήλιο, ξέφευγε απόλυτα από τις μέχρι τούδε εμπειρίες του.

Ήταν αρχές της δεκαετίας του '80. Ακόμα και καλοκαίρι ήταν ήρεμη η Μάνη, με ελάχιστους ανθρώπους και αυτοκίνητα. Στην Βάθεια μείναμε έκθαμβοι. Η αωστηρή, σχεδόν έρημη πολιτεία με τα πυργόσπιτα, έμοιαζε με σκηνακό βγαλμένο κατευθείαν από σελίδες του μεσαίου να. Κάπου εκεί τερματίσαμε την πρώτη περιόδεία μας στη Μάνη, μια προσέγγιση πολύ σύντομη, πολύ επιδερμική, πολύ τουριστική. Που ακόμα κι έτσι όμως κατάφερε να μας φορτίσει με έντονα συναισθήματα και με μια μεγάλη

- **Τι τόπος!** αναφωνούσε κάθε τόσο ο φίλος μου ο Michael.
Σκέτη πέτρα! Αναρωτιέμαι πώς ζήσαν τόσους αιώνες, πώς εξακολουθούν να ζούνε ακόμα άνθρωποι.

και οικισμοί

επιθυμία επιστροφής.

Στα χρόνια που ακολούθησαν ξαναγύρισα στη Μάνη, άλλοτε ως το Γύθειο ή την Καρδαμύλη και άλλοτε για να θαυμάσω το Σπήλαιο του Διρού. Μα πάντα με πολύ περιορισμένο χρόνο και μόνιμα μέσα σ' ένα αυτοκίνητο. Έτσι δεν είχα καμιά τύχη να γνωρίσω με τα πόδια μου τις ιδιαιτερότητες του εδάφους, να έρθω πιο κοντά στη Μανιάτικη γη.

Μερικούς μήνες πριν έπεσε στα χέρια μας το βιβλίο **"Τα μονοπάτια της Μέσα Μάνης"**, γραμμένο με πολύ μεράκι από τον πεζοπόρο και ορειβάτη **Αντώνη Καλογήρου**. Διαβάσαμε

τις πεζοπορικές εμπειρίες του συγγραφέα στο έδαφος της Μάνης. Παρακολούθησαμε τις διαδρομές του, άλλες σύντομες κι άλλες πολύωρες, σημειωμένες με μεγάλη ευκρίνεια στο χάρτη. Έναν χάρτη με κλίμακα 1:25.000, εξαιρετικά κατατοπιστικό και με άφθονες λεπτομέρειες, ιδιαίτερα χρήσιμες για περιηγητές και πεζοπόρους. Ξαφνικά αισθανθήκαμε μια ακατανίκητη νοσταλγία για τη Μάνη, μια ανυποχώρητη επιθυμία ν' αναπνεύσουμε τον αέρα του Αιγαίου από το νοτιότερο άκρο της ηπειρωτικής Ελλάδας, τους βράχους του θρυλικού ακρωτηρίου **Ταίναρου**.

Αρχές Φλεβάρη. Στον οικισμό του Αχιλλείου η Άνοιξη θριαμβεύει.

ΓΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ "ΚΥΡΙΜΑΙ"

Το βλέμμα στον χάρτη σταματάει στον **Γερολιμένα**, στις νότιες εσχαιές της Μέσα Μάνης, λίγο πιο πάνω από το Ταίναρο. Εδώ είν' ο προορισμός μας, το ορμητήριό μας για τη Μάνη. Απ' όπου κι αν πάει κανείς εκεί, από Σπάρτη ή Καλαμάτα, τα χιλιόμετρα από Θεσσαλονίκη είναι πολλά, ξεπερνούν τα 800. Μακρύ ταξίδι, αληθινή ευτυχία για έναν φανατικό της αυτοκίνησης.

Φτάνουμε νύχτα. Το ξενοδοχείο "ΚΥΡΙΜΑΙ", που έχει συμπεριληφθεί στα **"Ιστορικά Ξενοδοχεία της Ευρώπης"**, μας υποδέχεται με τα τζάκια του αναμμένα. Αρχές Φλεβάρη. Αν και βρισκόμαστε στο νοτιότερο άκρο της Ελλάδας, οι νύχτες εξακολουθούν να είναι ψυχρές. Εδώ, ωστόσο, στην μεγάλη αίθουσα εστίασης, η ατμόσφαιρα είναι ζεστή και γίνεται ακόμα πιο θερμή από την εγκάρδια υποδοχή του καπετάν-Νικόλα Κυρίμη και του γιου του Άρη.

εξελίχθηκε σε μεγάλο εμπορικό λιμάνι με Τελωνείο, Αστυνομία, οχτώ εμπορικά καταστήματα μέχρι το 1960, δυο σχολές μοδιστρικής, καφενεία και ταβέρνες. Στα χρόνια της δικτατορίας ολοκληρώθηκε το ασφάλτινο οδικό δίκτυο και η ηλεκτροδότηση του τόπου. Αντή όμως η οδική σύνδεση που απλούστευσε τις χειρσαίες μεταφορές, υποβάθμισε την εμπορική σημασία της θάλασσας. Σήμερα ο Γερολιμένας έχει μόνον τουριστικές υποδομές.

- Και το όνομα Κυρίμαι πώς προέκυψε; ρωτάμε τον Άρη.

- Α, έχει κι αυτό ιστορικές καταβολές. Κατ' αρχήν οι Κυρίμαι ήταν τάξη αξιωματούχων του Βυζαντίου. Αλλά και το επίθετό μας, "**Κυρίμης**", έχει ρίζα βυζαντινή. Προέρχεται από την σύνθεση των θρησκευτικών λέξεων "**Κύριος ημών**". Ελάτε όμως να σας ξεναγήσω και στους υπόλοιπους κοινόχρηστους χώρους του ισογείου.

Περνάμε στον χώρο υποδοχής. Είναι η πάλαι ποτέ κρασαποθήκη της εμπορικής επιχείρησης με την εντυπωσιακή καμάρα και το εκκληκτικό σε όγκο και βάρος, απόρρητο

Στην άκρη του κόλπου του Γερολιμένα δεσπόζει με την λιτή Μανιάτικη αρχιτεκτονική του, το Ξενοδοχείο Κυρίμαι, βασισμένο στην επιχείρηση γενικού εμπορίου του 1875. Απέναντί του ορθώνεται ο φοβερός βράχος του Κάβο Γκρόσσο.

Η αίθουσα είναι εκκληκτική. Με τους χοντρούς τοίχους, την πελεκητή πέτρα και το ξύλο αποπνέει αύρα μιας άλλης εποχής. Όχι τυχαία, αφού σ' αυτόν ακριβώς το χώρο στεγάσθηκε το **1875** η επιχείρηση Γενικού Εμπορίου του **Μιχάλη Κατομαντή**, εμπόρου από τη Σύρο και του **Θεόδωρου Κυρίμη**, εμπόρου και Δημάρχου Μέσα Μάνης.

- Αυτός ο μακρινός μου πρόγονος ήταν πολύ παραγωγικός, λέει γελώντας ο καπετάν-Νικόλας, αφού απέκτησε 13 παιδιά. Ήταν όμως και δαιμόνιος έμπορος. Εκμεταλλεζόμενος την ισχυρή κοινωνική του θέση κατάφερε μέσα σε λίγο χρόνο να μεγαλώσει πολύ την επιχείρηση και να εξάγει τα προϊόντα της Μάνης σε όλη την Μεσόγειο. Ανάμεσα σ' αυτά τα προϊόντα ήταν και χιλιάδες ζωντανά ορτύκια στην Μασσαλία αφού η περιοχή ήταν - και εξακολουθεί να είναι - τόπος στάθμευσης των ορτυκιών κατά την ετήσια μετανάστευσή τους στην Αφρική. Έτσι λοιπόν ο Γερολιμένας

κατά την εποχή του, παλιό χρηματοκιβώτιο. Δίπλα ακριβώς στεγάζετο η παλιά ξυλαποθήκη, που σήμερα είναι μια υπέροχη αίθουσα που φιλοξενεί αρχαία, έντυπα, εκατοντάδες βιβλία και παλιές φωτογραφίες, που ανακαλύφθηκαν κατά την αποκατάσταση του κτιρίου. Είν' ένα πλουσιότατο υλικό που μας ταξιδεύει νοερά σε εποχές μεγάλης δόξας, κυρίως εμπορικής, της Ελλάδας του 19ου αιώνα.

Η βραδιά κλείνει μ' ένα υπέροχο δείπνο που βασίζεται σε φρέσκια σφουρίδα και λαχανικά της περιοχής, δημιουργία δύο νεαρών chef της ομάδας Μπαξεβάνη. Είναι αληθινή εμπειρία να βρίσκει κανείς καθημερινά στο "Κυρίμαι" ένα εναλλασσόμενο και απόλυτα υγιεινό μενού βασισμένο σε παραδοσιακές πρώτες ύλες, ντόπια προϊόντα και πολλά άγρια χόρτα, που αξιοποιούνται με τον καλύτερο τρόπο από τους ταλαντούχους αποφοίτους της σχολής μαγειρικής του Γιάννη Μπαξεβάνη. Συνοδεύουμε τις ντελικάτες

γεύσεις με εξαιρετικό λευκό κρασί της Μονεμβασιάς.

Μετά τη συνολική κούραση της μέρας ανηφορίζουμε τα διαδοχικά επίπεδα με τα πέτρινα σκαλοπάτια και φτάνουμε ψηλά στο ησυχαστήριό μας, ένα δωμάτιο εκπληκτικό, που δεσπόζει μερικές δεκάδες μέτρα πάνω από το πέλαγος. Τα σκούρα νερά δεν διακρίνονται καθαρά, ξεχωρίζει όμως ο αφρός των κυμάτων και το υπόκωφο βουητό τους καθώς ξεσπούν πάνω στα βράχια της ακτής.

ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΟΥ ΑΚΡΟΤΑΙΝΑΡΟΥ

Πρωινό με λαμπρό Μανιάτικο φως, αιμόσφαιρα διανγέστατη και υγρασία μηδενική. Αν και σταθμευμένο δίπλα στη θάλασσα, το αυτοκίνητο είναι στεγνό.

Ευπνάμε ευδιάθετοι, βλέπουμε γύρω μας καθαρά ό,τι μας έκρυβε η νύχτα: το εκπληκτικό πέτρινο συγκρότημα του ξενοδοχείου ΚΥΡΙΜΑΙ με τον επιβλητικό του πύργο,

κρος, κομμένο ίσια σαν με το μαχαίρι κι από πάνω σαν τραπέζι, πουθενά δεν μπορεί να πιάνει άνθρωπος απάνω του. Ολοένα άνεμος ταραάζει τη θάλασσα γύρω του, βάλε και τα ρέματα τα θυμωμένα που τρέχουνε σαν ποτάμι πλάγι στα πλευρά του και θα καταλάβεις πόσο φόβο θα νιώσεις, αν τύχει και πάθει το καράβισον στα νερά του τα άσπλαχνα".

Το σημερινό πρωινό, ωστόσο, τα νερά στο Κάβο Γκρόσσο είναι ήρεμα και ο βράχινος γίγαντας έχει όψη αγαθή και φιλική. Πρώτον απ' όλους συναντάμε στην αίθουσα πρωινού του καπετάν-Νικόλα, κεφάλτο και ζωνρό. Πίνουμε μαζί του τον πρώτο καφέ της μέρας, "στεριανό" και όχι "καραβίσιο" όπως τον έπινε για 40 χρόνια στις θάλασσες του κόσμου. Από το ανοιχτό παράθυρο έχει τα μάτια του στηλωμένα στο πέλαγος.

- *Σου λείπει καπετάν-Νικόλα η θάλασσα; αποτολμώ την ερώτηση.*

Γυρνάει και με κοιτάζει.

- *Ναι, πανάθεμά την, 40 χρόνια δεν τη χόρτασα.*

Σαν τοποθετημένη σε σιδερένια κορνίζα μοιάζει η Βάθεια πίσω από το απομεινάρι αυτού του παλιού μηχανήματος που ορθώνεται στον αντικρινό λοφίσκο και σκουριάζει με το χρόνο.

την πισίνα και τον μικρό μώλο, την απεραντοσύνη του Αιγαίου και τον γιγάντιο **Κάβο Γκρόσσο**. Είν' ένας βράχος συμπαγής με πελώριες διαστάσεις, μάκρος τουλάχιστον 2 χιλιόμετρων και ύψος που ξεπερνάει τα 100 μέτρα! Στο πρωινό φως θαυμάζουμε αυτό το ρωμαλέο γεωλογικό δημιούργημα της φύσης, που προστατεύει από τους δυτικούς ανέμους τον κόλπο του Γερολιμένα με τις κάθετες πλευρές του.

Γι' αυτό τον περίφημο βράχο έγγραφε η **Αθηνά Ταρσουλή** στις περιηγήσεις τις: "*Πιο πάνω κόβει τη γραμμή της θάλασσας μπροστά μας, όπως τεράστιο μεγαθήριο, ο Κάβο Γκρόσσο, που οι ναυτικοί, τρέμοντας τα μπουρνια και τις αγριοφουρτούνες του, κι από φόβο μήπως και σπάσουνε τα πλοία πάνω στους βράχους του, λένε πως πρέπει να περνούνε: από τον κάβο Ματαπά σαράντα μιλια μακρυνά, κι από τον κάβο Γκρόσσο σαράντα κι άλλο τόσο".*

Και συμπληρώνει ο **Φώτης Κόντογλου** για το Κάβο Γκρόσσο: "*Κοντά στο Ταίναρο, φοβερό στην όψη, σαν σιδερένιο, από γκρίζο μάρμαρο, 200 μέτρα ύψος, μια λεύγα μά-*

Σταματάει για λίγο κι ύστερα λέει:

- *Μα κι εδώ στη στεριά όμορφα είναι. Καμαρώνω τους γιους μου, τον Αλέξανδρο και τον Άρη, κι αυτό που φτιάξαμε στον χώρο των προγόνων μου.*

Ξεκινάμε να γνωρίσουμε τη χώρα του Ακροταίναρου. Είναι αυτή η αιχμηρή απόληξη της Μέσα Μάνης, που σαν μύτη λόγχης εξέχει μετά τον στενό λαμό στεριάς που σχηματίζεται ανάμεσα στο Πόρτο Κάγιο και στο Μαρμάρι. Χειμωνιάτικη Μάνη με ανοιξιάτικο καιρό, πρίμουλες, μαργαρίτες και ανεμώνες, αμέτρητα αγριόχορτα. Τα περισσότερα περνούν από τα μάτια μας αδιάφορα, είναι όμως αυτά που με τόση εμπειρία μαζεύουν και αξιοποιούν στη διατροφή τους οι ντόπιοι. Πού και πού, σε στρατηγικά σημεία προβάλλουν πύργοι, άλλοι ερειπωμένοι και άλλοι ολόθροτοι, μοιάζουν έτοιμοι στο πρώτο κάλεσμα να ξαναρχίσουνε τον πόλεμο.

Την πρωινή τούτη ώρα ελάχιστη ζωή έχει ο δρόμος. Ούτε ένας τουρίστας, μετρημένοι στα δάχτυλα οι ντόπιοι. Ακόμα κι η Βάθεια είναι σιωπηλή. Εδώ στα νότια τελειώματά της η Μέσα Μάνη μοιάζει να ζει τη δική της

Στο δρόμο προς το Ακρεταίναρο. Μοναχικός
πύργος πάνω από τη θάλασσα.

Η θαυμάσια πηγή νερού με τις λαξευτές πέτρινες γούρνες και λίγο πιο κάτω η βοτσαλωτή παραλία του Κάλαμου.

χειμέρια νάρκη. Φτάνουμε στον στενό λαιμό στεριάς και παίρνουμε αριστερά την διακλάδωση για Αχιλλείο.

Είναι μικρός και όμορφος οικισμός που δεσπόζει πάνω από τον όρμο του Πόρτο Κάγιο. Τα σπίτια είναι παλιά μεγάλα αρχοντικά αλλά και νεότερες κατοικίες, με την χαρακτηριστική έξοχη τοιχοποιία της Μάνης. Δεν συναντάμε κανέναν άνθρωπο. Εδώ βρίσκεται και το φρούριο της Μάνης που χτίστηκε από τους Τούρκους το 1570.

Βρίσκουμε την πινακίδα με την ένδειξη "ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΥΛΗ, ΠΡΟΣ ΠΗΓΗ". Κατηφορίζουμε ένα παμπάλαιο και σκιερό καλντερίμι και σε δυο λεπτά φτάνουμε μπροστά σε ολοζώντανη πηγή νερού, που τρέχει πάνω σε δυο λαξευτές πέτρινες γούρνες. Το νερό είναι υπέροχο, αποτελεί την πιο ευχάριστη έκπληξη για τον περιηγητή αυτής της άνυδρης περιοχής της Μάνης.

Πλατάνι, ελιόδεντρα, χαρουπιές, πυκνοί θάμνοι, ακόμα και μπανανιές. Λίγο χαμηλότερα αστράφτει η επιφάνεια της θάλασσας.

Όμορφος τόπος, που θα ήταν ακόμη ωραιότερος αν διατηρείτο πιο καθαρός. Συνεχίζουμε το μονοπάτι για ένα 10λεπτο. Καταλήγουμε στην μικρή βοτσαλωτή παραλία του **Κάλαμου**, που χρησίμευε σαν επίνειο του φρουρίου του Αχιλλείου.

Επιστρέφουμε στο κεντρικό οδικό δίκτυο και συνεχίζουμε νότια προς την χερσόνησο του Ακροταίναρου. Η αρχή της είναι μια στενή γλώσσα στεριάς πλάτους 700 περίπου μέτρων, που παρεμβάλλεται ανάμεσα στον όρμο του **Πόρτο Κάγιο** ανατολικά (αρχαία ονομασία **Ψαμαθούς**) και **Πόρτο Μαρινάρι** δυτικά (αρχαία ονομασία **Αχιλλείον**).

Κατευθυνόμαστε αρχικά στο Πόρτο Κάγιο, που λέγεται ότι πήρε την ονομασία του από το γαλλικό **Port aux Cailles**, που σημαίνει **Λιμάνι των οστρακιών**. Είναι ένας όρμος εξαιρετικά προφυλαγμένος από όλους σχεδόν τους καιρούς. Σύμφωνα με τον **Π. Γ. Γεωργόπουλο**, Διευθυντή της εφημερίδας "Η ΛΑΚΩΝΙΚΗ": "Εκεί κατέφυγε ο Λάμπρος Κατσώνης, ο μεγάλος Έλληνας ναυμάχος και κουρσάρος της Μεσογείου διωκόμενος από τον

Ο όρμος του Πόρτο Κάγιο με τις χαρακτηριστικές αναβαθμίδες. Απέναντι ο οικισμός του Αχιλλείου.

**Ο οικισμός του Πόρτο Κάγιο με τα ρηκά, διάφανα νερά.
Στο μονοπάτι για το ακρωτήριο με τη σπίθα. (Αριστερά)**

τουρκικόν και γαλλικόν στόλον το 1792".

Καθώς κατηφορίζουμε προς τον μικρό οικισμό στον μυχό του κόλπου τα νερά είναι ολότελα γαλήνια, ο ρηχός βυθός διαγράφεται με κάθε λεπτομέρεια. Λίγα σπίτια, μερικά παραθαλάσσια ταβερνάκια και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Εκτός από ένα ζευγάρι αλλοδαπών που επιβλέπει ένα κατάλυμα, δεν συναντάμε κανέναν άλλον. Δύσκολα ζωντανεύει ο τόπος τον χειμώνα. Κι είναι τόσο ωραία αυτή την εποχή!

Ξεκινάμε από την παραλία την σύντομη διαδρομή προς το εκκλησάκι του Αγίου Νικολάου και την ηλεκτρική σπίθα στο ακρωτήριο. Περνάμε από το μαρμάρινο ηρώο και συνεχίζουμε ακριβώς πάνω από τη θάλασσα σε στενό, γλυκύτατο μονοπάτι με χαμηλούς θάμνους, πρίμουλες και ίριδες. Με ξεκούραστο βηματισμό φτάνουμε σε 8 λεπτά στο εκκλησάκι. Χτισμένο το 1858 το εξωκκλήσι του **Αγίου Νικολάου** αδικείται από τους σοβαντισμένους τοίχους και το ελάχιστο γραφικά εσωτερικό. Το ήπιο μέχρι τώρα μονοπάτι μεταμορφώνεται ξαφνικά μετά το εκκλησάκι σε αφιλόξενο, κατάσπαρτο με αιχμηρούς βράχους που

απαιτούν αντιολισθητικά παπούτσια και ιδιαίτερη προσοχή. Για την μικρή απόσταση ως την σπίθα, στην είσοδο του κόλπου, χρειαζόμαστε 4 λεπτά.

Εγκαταλείπουμε το Πόρτο Κάγιο με τη σκέψη μας σε ανέμελες καλοκαιρινές στιγμές, τσιπουράκια και ψαράκια σε κάποιο ταβερνάκι. Στον κεντρικό δρόμο και πάλι. Τη φορά αυτή κατηφορίζουμε δυτικά προς το Μαρμάρι. Είναι μικρός γραφικός οικισμός, χτισμένος στο σύνολό του σχεδόν πάνω σε βραχώδη λοφίσκο. Δεσπόζει πάνω από δυο όρμους αμμουδερούς και φιλικούς, την **Παλιά Άμμο** και την **Καινούργια Άμμο**.

Οι λοφοπλαγιές γύρω απ' το χωριό είναι άγονες και γυμνές. Το χώμα, ωστόσο, παραμένει στη θέση του, χωρίς ίχνη κατολίσθησης ή διάβρωσης. Η εξήγηση είναι οφθαλμοφανής. Οφείλεται στις αλλεπάλληλες αναβαθμίδες με τις προστατευτικές ξερολιθιές, που εδώ και αιώνες έχουν χτίσει πέτρα-πέτρα οι παλιοί Μανιάτες, πείσιμονες καλλιεργητές της ελάχιστης εύφορης γης που διέθετε ο τόπος τους. Εικόνα, άλλωστε, πολύ χαρακτηρι-

Ο πολύ γραφικός οικισμός Μαρμάρι με τις χαρακτηριστικές πεζούλες και τις δυο αμμουδερές ακτές.

στική σε πολλές άγονες περιοχές της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας. Σήμερα, όχι μόνον έχουν απομείνει χορταριασμένες οι πεζούλες αλλά και η εύφορη ακόμα γη συνεχώς εγκαταλείπεται ή σε μεγάλο βαθμό καλλιεργείται από ξένους.

Ωραία σπίτια συναντάμε στο **Μαρμάρι**. Από τα παλιά, κάποια είναι ερειπωμένα και άλλα ακατοίκητα. Υπάρχουν και πολλά καινούργια με τοιχοποιία από πέτρα, που πασχίζει - μάταια - να μιμηθεί την άριστη τέχνη των παλιών. Μέσα στα σοκάκια συναντάμε και το μικροσκοπικό εκκλησάκι του **Αγίου Γαβριήλ** με τοιχογραφίες παλιές, που παρά τη φθορά του χρόνου διατηρούνται ακόμη.

Από τον μικρό χώρο στάθμευσης στο κέντρο του οικισμού ξεκινάει με κατεύθυνση ΒΑ ένα μονοπάτι. Περνάει ανάμεσα από μερικά ελιόδεντρα και συνεχίζει με σκαλοπάτια, που μόλις διακρίνονται μέσα στα πυκνά χόρτα. Ύστερα ανηφορίζει στις γυμνές ράχες πάνω απ' το χωριό με θέα που γίνεται ολοένα και πιο πανοραμική. Είναι το μονοπάτι που άλλοτε συνέδεε το Μαρμάρι με το Πόρτο Κάγιο και τον διάσημο Πύργο Γρηγορακάκη.

- *Εσείς το χρησιμοποιούσατε αυτό το μονοπάτι; ρωτάμε μια συμπαθητική κυρούλα, τον μόνο άνθρωπο που συναντάμε τούτη την ώρα στο χωριό.*

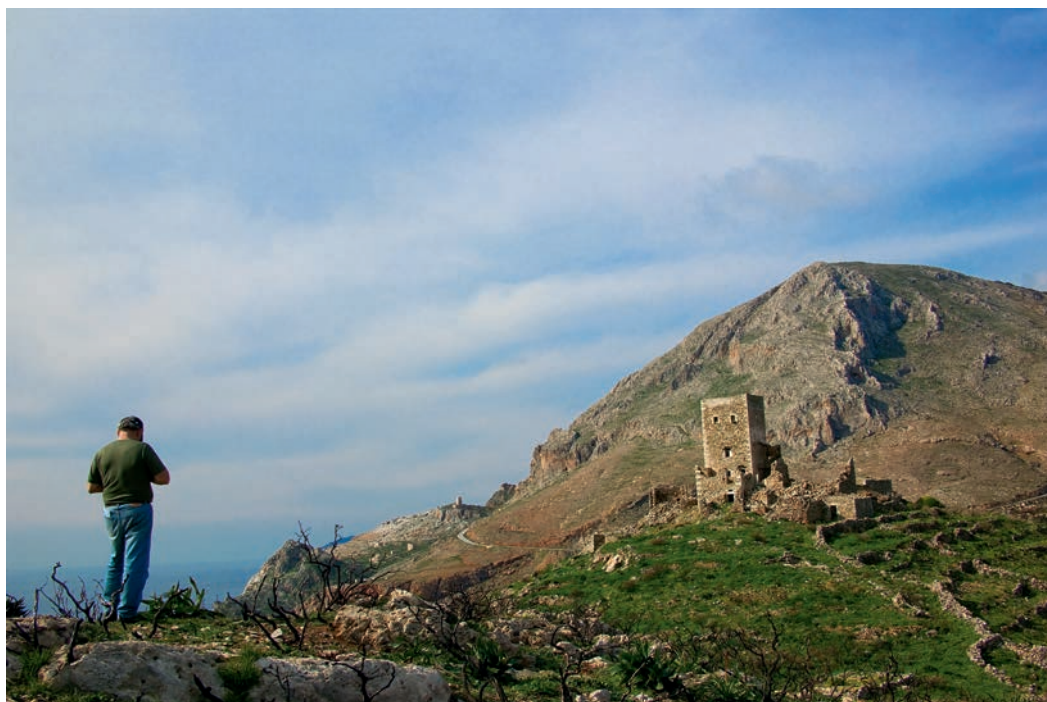
- *Μα βέβαια, αυτός ήταν ο δρόμος μας, μας απαντάει η κυρα-Γαρυφαλλιά Λάου.*

- *Και πόση ώρα σας έπαιρνε ως το Πόρτο Κάγιο;*

- *Α, τα χρόνια εκείνα δεν περπατούσαμε, πετούσαμε. Μέχρι ν' αποσώσουμε την κουβέντα, θάμασταν κιόλας στο Πόρτο Κάγιο.*

Παρόλο που κι εμείς θα θέλαμε να πετάμε, είμαστε υποχρεωμένοι να συμβιβαστούμε με τον παραδοσιακό τρόπο μετακίνησης, με τα πόδια. Για ένα 20λεπτο, με χαλαρούς ρυθμούς, απολαμβάνουμε την θεαματική διαδρομή από το Μαρμάρι ως την άσφαλτο. Εκεί δεν κρίνουμε σκόπιμο να κατηφορίσουμε προς Πόρτο Κάγιο αλλά να κατευθυνθούμε στον **Πύργο Γρηγορακάκη**.

Πολύ κοντά στην άσφαλτο βρίσκεται η εκκλησία της **Αγίας Τριάδας Καλάνας**. Δίπλα από την εκκλησία και με κατεύθυνση Β-ΒΔ ξεκινάει ένα στενό, ευκολοδιάβατο μονοπάτι, ανάμεσα σε πολλούς θάμνους, αγριολούλουδα και χόρτα. Κάτω χαμηλά αγναντεύουμε το κυκλικό περιγύραμα του όρμου του Πόρτο Κάγιο. Ένας λόφος μπροστά μας κρύβει την θέα προς τον πύργο, εμείς όμως

Απέναντι από τον πύργο Γρηγορακάκη.
Κεφάλι λαξευμένο στο βράχο, δίπλα στην πέτρινη εξωτερική σκάλα του σπιτιού.

συνεχίζουμε το ευδιάκριτο μονοπάτι. Σ' ένα 10λεπτο φτάνουμε στον λοφίσκο με το κοιμητήριο του χωριού και τα χαρακτηριστικά τετράγωνα κτίσματα με τα οικογενειακά οστεοφυλάκια. Από εκεί λοξεύουμε λίγο δυτικά και ανηφορίζουμε ελαφρά. Το έδαφος είναι κατάσπαρτο με χαμηλούς θάμνους. Τα κλαδάκια τους όμως δεν είναι πράσινα κι ούτε έχουν φύλλα. Είναι κατάμαυρα από τη φωτιά του καλοκαιριού, αυτή την καταραμένη φωτιά, που δεν περιορίστηκε μόνον στα απέραντα πευκοδάση, τους ελαιώνες και τα σπίτια αλλά η ακόρεστη πείνα της την οδήγησε ως τα πάμφτωχα από βλάστηση εδάφη της Μάνης. Η Μανιάτικη, ωστόσο, γη, μιμούμενη σε αντοχή και πείσμα τους Μανιάτες της, αντιστάθηκε αποτελεσματικά και ανέκαμψε ταχύτατα μετά την καταστροφή. Το έδαφος είναι και πάλι καταπρασινό, διακοσμημένο εδώ κι εκεί με πολύχρωμες τούφες αγριολούλουδων, που έχουν γεννηθεί μέσα απ' τη μαυρίλα. Βαδίζουμε ανάμεσά τους με όσο γίνεται μεγαλύτερη προσοχή, δεν θέλουμε να πατήσουμε ούτε ένα.

Από την κορυφή του λόφου αντικρι-

ζουμε λίγο χαμηλότερα τον Πύργο. Σ' ένα 20λεπτο συνολικά από την εκκλησία βρισκόμαστε μπροστά του. Η θέση του στο κέντρο του ανχένα είναι στρατηγική, του εξασφαλίζει απρόσκοπτη θέα τόσο προς τον όρμο του Πόρτο Κάγιο ανατολικά, όσο και προς το ανοιχτό πέλαγος δυτικά. Ο Πύργος Γρηγορακάκη με τα βοηθητικά του κτίσματα είναι επιβλητικός, ένα από τα εντυπωσιακότερα οικοδομήματα της Μάνης.

Ολοκληρώνουμε την σημερινή μας περιήγηση με μια επίσκεψη στον μικρό οικισμό του **Πάλυρου**. Είναι χτισμένος γύρω από έναν λόφο με υψόμετρο 130-150 μέτρων.

Θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε ως αρχιτεκτονικό κόσμημα της Μάνης. Στενά πλακόστρωτα δρομάκια περνούν μπροστά από πολλούς πύργους και επιβλητικά αρχοντικά με εγχάρακτες χρονολογίες του 19ου αιώνα, όπως 1883 ή 1884. Η αρχιτεκτονική είναι έξοχη, η τοιχοποιία με λαξευτή πέτρα, που αναδεικνύει όλη την τέχνη των παλιών μαστόρων και αντικατοπτρίζει όλη την αρχοντιά και το μεράκι του ιδιοκτήτη. Με

Χαρακτηριστική τοικοποιία παλιού σπιτιού στον Πάλυρο.

τέτοια σπουδαία αρχιτεκτονική παράδοση έχουν επηρεαστεί θετικά και οι περισσότερες νέες κατασκευές. Κάποιες βέβαια λεπτομέρειες στην συναρμογή και λάξευση της πέτρας κάνουν εμφανή τη διαφορά ανάμεσα στην νέα τοιχοποιία και στην παλιά. Ο Πάλυρος είναι η κοιτίδα της οικογένειας **Κάσση**, από την οποία κατάγονται συγγραφείς και καλλιτέχνες. Αξιοσημείωτο είναι, ότι από τον **Μιχάλη Κάσση** κατασκευάζεται Λαογραφικό Μουσείο στον Πάλυρο.

ΤΑΙΝΑΡΟ

Παρά την συνεχή ηλιοφάνεια της μέρας, η θερμοκρασία τη νύχτα πέφτει αισθητά. Συνθήκες ιδανικές στο ΚΥΡΙΜΑΙ για αναμμένο τζάκι, κόκκινο κρασί και κουβέντες για ακροατήριο Ταίναρο και θάλασσα.

Το επόμενο πρωί ο καιρός είναι και πάλι ανοιξιάτικος, ο καλύτερος σύμμαχός μας για τις πεζοπορίες στα μονοπάτια του Ακροταΐναρου. Χωρίς στάσεις κατευθυνόμαστε στον προορισμό μας, στον υποτυπώδη συνοικισμό **Κοκκινόγεια**, τον νοτιότερο της χώρας, με

ενοικιαζόμενα δωμάτια κι ένα ταβερνάκι. Την πρωινή τούτη ώρα δεν υπάρχει ψυχή. Μόνον ένα ποδήλατο ακουμπισμένο σε μια πέτρα, που κάνει την αίσθηση της μοναξιάς ακόμη εντονότερη. Αυτό το σημείο της Μάνης όμως, το τόσο ερημικό και απόμακρο, υπήρξε από την αρχαιότητα τόπος διάσημος, που αναφέρεται διαρκώς από τον Ομηρικό Ύμνο για τον Απόλλωνα μέχρι την Αγγλο-ιταλική ναυμαχία του Ταίναρου το 1942. Για τους Λάκωνες υπήρξε τόπος ιερός, αφού εδώ ελατρεύετο ο **Ταινάριος Ποσειδώνας**. Τα υπολείμματα του ιερού του Ποσειδώνα σώζονται ακόμη κάτω από το μεταγενέστερο κτίσμα του εξωκκλησιού των **Ασωμάτων**, του οποίου η τοιχοποιία αποτελείται κυρίως από αρχαία δομικά υλικά.

Ο ναός του Ποσειδώνα ήταν και το θρησκευτικό κέντρο των Ελευθερολακώνων. Κοντά του υπήρχε και το ιερό άντρο, το βάραθρο δηλαδή του Ποσειδώνα που επιστεύετο ότι ήταν η Πύλη του Άδη. Από την είσοδο αυτή λέγεται ότι εισέδυσε ο Ηρακλής στο Βασίλειο του Άδη και συνέλαβε τον φοβερό φύλακά του, τον Κέρβερο, πραγματοποιώντας έτσι τον δωδέκατο και τελευταίο του άθλο. Από πληροφο-

ρίες του Πλούταρχου φαίνεται πώς η φήμη του Ταΐναρου οφείλετο σ' ένα βαθμό και στην ύπαρξη ονομαστού **"Ψυχοπομπείου"**. Πιστεύεται επίσης πως στο Ταΐναρο υπήρχε και μαντείο. Κατά τον γεωγράφο Σκύλακα, το ιερό του Ταΐναρου ήταν ισότιμο με το ιερό των Δελφών: **"Ἐν Ταϊνάρῳ ἱερὸν Ποσειδῶνος ἠν ισότιμον του εν Δελφοῖς"**. Η λειτουργία του Μαντείου συνεχιζόταν ως την Ρωμαϊκή εποχή, όπως μαρτυρούν τα μωσαϊκά δάπεδα που έχουν βρεθεί στις παρακείμενες ανασκαφές. Τον σεβασμό των Σπαρτιατών προς το ιερό του Ταΐναρου εκμεταλλεύοντο κατά καιρούς οι διωκόμενοι για σοβαρά αδικήματα, που καταφεύγανε ως κέτες στο ιερό. Κάποτε όμως οι Σπαρτιάτες απέσπασαν με τη βία Είλωτες που είχαν καταφύγει στο ιερό ως κέτες και τους σκότωσαν. Η βέβηλη αυτή πράξη, το **"Ταινάριον ἄγος"**, όπως έμεινε στην ιστορία, προκάλεσε την οργή του Ποσειδώνα που με σεισμό γκρέμισε την πόλη της Σπάρτης απ' τα θεμέλια (το 464 π.Χ.). Η ανάμνηση αυτής της συμφορᾶς

διατηρείτο ακόμη και 600 χρόνια μετά, όπως αναφέρει στα κείμενά του ο Πανσανίας που επισκέφθηκε το Ταΐναρο.

Εκτός όμως από την ιστορική και αρχαιολογική σημασία της περιοχής μεγάλο είναι και το πεζοπορικό της ενδιαφέρον, αφού από εδώ ξεκινάει το μονοπάτι που καταλήγει στο νοτιότερο άκρο της ηπειρωτικής Ελλάδας, στον φάρο του Ταΐναρου. Δυστυχώς δεν υπάρχει καμία ενημερωτική πινακίδα με τα στοιχεία της διαδρομής ούτε και καμία σηματοδότηση, τουλάχιστον στην αρχή. Πιστεύουμε, πως οι τοπικοί άρχοντες πρέπει να ευαισθητοποιηθούν, για να αναδείξουν με τον καλύτερο τρόπο τις πεζοπορικές δυνατότητες της περιοχής τους. Ο πεζοπορικός τουρισμός γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής και μάλιστα όλες τις εποχές του χρόνου, για μεγάλο αριθμό περιπατητών και φυσιολατρών.

Ξεκινάμε λοιπόν την πορεία μας αρχικά με κατεύθυνση δυτική. Κατηφορίζουμε για μερικές δεκάδες μέτρα ως το επίπεδο της θάλασσας.

Εξωκκλήσι Αγ. Ασωμάτων. Πάνω σε αρχαίο αρχιτεκτονικό μέλος, κέρματα από διάφορες χώρες του κόσμου.

Σε μισή ώρα από τον χώρο στάθμευσης φτάνουμε στην κορυφή 106, περνώντας προηγουμένως από το εντυπωσιακό σπηλαιώδες βράθρο και τα λαξεύματα της τάφρου του αρχαίου Ψυχοπομπείου.

Ο χώρος ανασκαφής και το θαυμάσιο τμήμα του σωζόμενου ψηφιδωτού. (Αριστερά)

Ξερολιθιές. Μικροσκοπικός κολπίσκος με άνοιγμα μόλις 10 μέτρων. Ακτή βραχώδης, απόλυτα αφιλόξενη. Σε λίγα λεπτά περνάμε μπροστά από χώρο ανασκαφής με κοκκινωπό χώμα, υπολείμματα τοιχοποιίας σπιτιών και ψηφιδωτό δάπεδο με γκριζωπές ψηφίδες. Είναι θαυμάσιο έργο με λίγες μόνο φθορές από την πάροδο του χρόνου. Παραδίπλα υπάρχει άλλο ένα τμήμα ψηφιδωτού που έχει σε μεγάλο βαθμό καταστραφεί.

Διασχίζουμε τον αρχαιολογικό χώρο και συνεχίζουμε σε ευδιάκριτο μονοπάτι. Παρακάμπτουμε ήδη τον δεύτερο κολπίσκο, ολότελα αφιλόξενο. Δεξιά μας ορθώνονται λόφοι κατοστράχαλοι. Με ήπια κλίση το μονοπάτι συνεχίζει παράλληλα με την βραχώδη ακτογραμμή. Τα νερά είναι διανγή στους τόνους του σκούρου μπλε και τυρκουάζ. Απέναντι στα ΝΑ διαγράφεται καθαρά ο μακρύς όγκος των Κυθήρων, και πιο πίσω ακόμη, τα μικροσκοπικά Αντικύθηρα.

Είναι ευχάριστο και ομαλό το μονοπάτι. Ο ήλιος και το δροσερό θαλασσίνο αεράκι δημιουργούν ιδανικές συνθήκες για βάδισμα.

Δεν έχουμε λόγο να βιαζόμαστε. Σε μισή ώρα φτάνουμε στο τέλος της ανηφόρας και ευθεία μπροστά μας, αντικρίζουμε την μύτη του ακρωτηρίου με τον φάρο. Κάποια πλοία περνάνε απ' τ' ανοιχτά. Η επιφάνεια της θάλασσας είναι στο χρώμα του ασημιού. Παίρνουμε την τελική ευθεία προς τον φάρο. Το μονοπάτι διασχίζει μια κακοτράχαλη πλαγιά με γκριζούς ασβεστόλιθους. Ανάμεσά τους αγριολούλουδα, θυμαρία και αγκάθια. Αλλά και αμέτρητοι καμένοι θάμνοι. Οι λεπτεπίλεπτοι μαυρισμένοι κορμοί τους είναι μια θλιβερή παραφωνία μέσα σ' αυτό το ανοιξιάτικο ξέσπασμα της φύσης. Εικόνα όμοια με της χθεσινής διαδρομής προς τον Πύργο Γρηγορακάκη. Αδύνατον να κατανοήσουμε πώς και κυρίως γιατί έφτασε η φωτιά σ' αυτή την ερημιά.

Σε μια ώρα, με χαλαρό ρυθμό και αρκετές στάσεις για φωτογραφίες, φτάνουμε στον φάρο. Το ογκώδες οικοδόμημα έχει ύψος 16 μέτρα και βρίσκεται σε υψόμετρο 25 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Κατασκευάστηκε το 1882 από τους Γάλλους και άρχισε να λειτουργεί το 1887. Οι λιθό-

Ο λιθόκτιστος φάρος του Ακροταίναρου ή Κάβο Ματαπά, που κατασκευάστηκε το 1882 από τους Γάλλους.

κτιστοι τοίχοι του είναι εξωτερικά επιχρισμένοι, ενώ μαρμάρινοι και εμφανείς είναι οι γωνιακοί λίθοι, το γείσο, το στηθαίο του κτίσματος και τα τοξωτά στα παράθυρα και στην είσοδο. Ανακαίνιστηκε το 1930 αλλά έπαψε να λειτουργεί κατά την κατοχή. Το 1950 ανακαίνιστηκε για δεύτερη φορά και μέχρι το 1984 φιλοξενούσε τρεις φαροφύλακες. Από τότε έπαψε να είναι επιτηρούμενος, αφού εγκαταστάθηκε αυτόματος φωτιστικός μηχανισμός με εμβέλεια 22 ναυτικά μίλια που λειτουργεί με ηλιακή ενέργεια. Σε απόσταση 62 μιλίων ΝΔ του φάρου μετρήθηκε το μεγαλύτερο βάθος της Μεσογείου, στα **4.850 μέτρα!**

Χαλάρωση στον ήλιο και στο δυτικό αεράκι, αγναντεύοντας την απεραντοσύνη του πελάγους. Πίσω μας στα ΒΔ εξέχει από τη στεριά σαν πελώρια πέτρινη λεπίδα το ακρωτήριο Κάβο Γκρόσσο, στον κόλπο του Γερολιμένα.

- Είναι απαραίτητο να φύγουμε από δω; ρωτάω την Άννα.

Η ερώτηση βέβαια είναι ρητορική, γνωρίζω πολύ καλά ότι σε λίγο μας περιμένει η ανηφοριά προς **Αγριοκάμπι**. Ακολουθώντας τις

πολύτιμες πεζοπορικές σημειώσεις του Αντώνη Καλογήρου καταφέρνουμε να εντοπίσουμε σε απόσταση 470 μέτρων μετά το φάρο, την αρχή του αδιόρατου μονοπατιού που ανηφορίζει στο βράχια με πορεία 300° (Δ-ΒΔ). Δυστυχώς η σηματοδότηση είναι ανύπαρκτη. Χωρίς σαφείς πληροφορίες, κάποιο όργανο προσανατολισμού ή χάρτη αλλά και εμπειρία εδάφους, ένας ανυποψίαστος πεζοπόρος κινδυνεύει να μην παρατηρήσει την παράκαμψη.

Ακολουθούμε την κορυφογραμμή με μονοπάτι ελαφρά ανηφορικό. Χαμηλά στ' ανατολικά αποκαλύπτεται η πανοραμική εικόνα με τα Κοκκινόγεια και τους κολπίσκους στο ιερό του Ποσειδώνα. Στα δυτικά εκτείνεται το αγανές πέλαγος. Να και μια ξέρα στ' ανοιχτά. Γύρω της αφρίζουν τα κύματα. Όσο ανηφορίζουμε ο μάστρας δυναμώνει και γίνεται ψυχρός. Για να τον αποφύγουμε κινούμαστε στ' ανατολικά της κορυφογραμμής. Σ' ένα 20λεπτο το πρώτο τμήμα του ανήφορου τελειώνει. Γύρω μας πριμούλες και ανθισμένοι ασφόδελοι αλλά και εκατοντάδες φουσίγγια κατάσπαρτα παντού.

Για μισή περίπου ώρα τραβερσάρου-

με την απότομη αλλά όχι δύσβατη πλαγιά με πορεία ΒΔ. Φτάνοντας στην κορυφή του λόφου φανερώνεται μπροστά μας ο εγκαταλελειμμένος οικισμός Αγριοκάμπι. Σπίτια με καλή τοιχοποιία, ερειπωμένα ή ακατοίκητα, φράχτες με ξερολιθιές, αυλές με χιλάσματα, χορταριασμένα αλωνάκια, φραγκοσυκιές παντού, μια εξοχη στέγνα με νερό και τοίχους επενδυμένους με υδραυλικό κουρασάνι, ένας τόπος πανέμορφος, ειδυλλιακός αλλά χωρίς την παραμικρή ανθρώπινη παρουσία. Η μόνη ζωή σ' αυτό το θαυμάσιο οροπέδιο προέρχεται από μερικές δεκάδες αμέριμνες αγελάδες με τα νεογέννητα μικρά τους. Λίγο πιο πάνω υπάρχει ένας δεύτερος μικροσκοπικός οικισμός, ο **Μιανές**, σε καλύτερη κατάσταση από το Αγριοκάμπι, αφού ένα σπίτι κατοικείται.

Ακολουθώντας τις οδηγίες του Καλογήρου διασχίζουμε προς τα δυτικά το Αγριοκάμπι και σε λίγα λεπτά διακρίνουμε στην αντικρινή πλαγιά τον κοιμητηριακό χώρο του οικισμού με τις οικογενειακές οστεοθήκες και το εκκλησάκι των **Αγίων Θεοδώρων**. Δεν υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο μονοπάτι. απλά ακολουθούμε τα επίπεδα τμήματα στις αλλεπάλληλες πεζούλες. Ένα λεπτό άρωμα πλανάται στην ατμόσφαιρα. Προέρχεται από τα

Τόπος άγονος και γυμνός αλλά ιδιαίτερα γοητευτικός. Τα ίχνη της φωτιάς στους μαυρισμένους μικροθάμνους είναι εμφανέστατα παντού.

Στην κορυφογραμμή από τον φάρο προς το Αγριοκάμπι. Παρά την καλοκαιρινή φωτιά η Μανιάτικη γη έχει γεμίσει αγριολούλουδα.

αναρίθμητα αυτοφυή ζουμπούλια που στις αρχές του Φλεβάρη βρίσκονται στο τέλος της ανθοφορίας τους. Το εκκλησάκι των Αγίων Θεοδώρων είναι χτισμένο με αργολιθοδομή και χοντρή τοιχοποιία. Εξωτερικά είναι ξερολιθιά ενώ στο εσωτερικό έχει συνδετικό κονίαμα. Λιτότατο, με χωμάτινο δάπεδο και θολωτή οροφή. Εξωτερικά η σκεπή καλύπτεται σ' ένα τμήμα με πλάκες ενώ στο υπόλοιπο με χορτάρι, όπου έχουν φυτρώσει κίτρινα αγριολούλουδα. Καθόμαστε για λίγο έξω απ' το εκκλησάκι. Στο φως του απογεύματος, το ακρωτήριο Ταίναρο και ο φάρος μας χαρίζουν μια υπέροχη εικόνα.

Στην επιστροφή αποφασίζουμε να συντομέψουμε λίγο το δρομολόγιο του Καλογήρου. Περνάμε δίπλα από την εντυπωσιακή δεξαμενή και μετά από μερικά λεπτά λοξεύουμε αριστερά και κατηφορίζουμε προς τα Κοκκινόγεια κατακόρυφα. Πολύ γρήγορα το μετανιώνουμε, αφού η πλαγιά είναι απότομη και το έδαφος πολύ δύσβατο, με ανώμαλες πέτρες, αγκάθια και ψηλά χόρτα που κρύβουν παγίδες. Είναι, ωστόσο, μια δυνατή εμπειρία, που μας

αποκαλύπτει με τον πιο ρεαλιστικό τρόπο την τραχύτητα της Μάνης.

Πολλές ευχαριστίες οφείλονται:

Στο **ξενοδοχείο "ΚΥΡΙΜΑΙ"** για την θεομή του φιλοξενία. Στον καλό φίλο **Γιώργο Βενιζελέα** για την αποστολή του εξαίρετου ταξιδιωτικού του οδηγού. Στον συνεργάτη και φίλο **Κώστα Ζαρόκωστα** για την προμήθεια χρήσιμου πληροφοριακού υλικού. Στον **Αντώνη Καλογήρου** και στον **Γιώργο Δημακόγιαννη** για όλες τις πληροφορίες τους, γραπτές και προφορικές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ♦ Αν. Γ. Κουτσιλιέρη, "ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ", εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, ΑΘΗΝΑ 1996
- ♦ Α. Καλογήρου, "ΤΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΣΑ ΜΑΝΗΣ", εκδ. ΑΔΟΥΛΩΤΗ ΜΑΝΗ, ΑΡΕΟΠΟΛΗ 2005
- ♦ Γ. Βενιζελέα, "ΜΑΝΗ, ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ", εκδ. ΑΔΟΥΛΩΤΗ ΜΑΝΗ, Β' εκδ. 2006.

Οικισμός Αγριοκάμπι. Αλώνι, στέρνα και κοιμητηριακός ναΐσκος Αγ. Θεοδώρων.

Κοιμητήριο Αγ. Θεοδώρων στο Αγριοκάμπι. (Επάνω)

Πανοραμική εικόνα του οικισμού Κοκκινόγεια, διακρίνεται ο χώρος ανασκαφής και η κορυφή 106.

i πληροφορίες

Τμήμα του χάρτη "ΜΑΝΗ" 1 : 25 000 των Road Editions. (Αποτελεί τμήμα του βιβλίου " Τα μονοπάτια της Μέσα Μάνης" των εκδόσεων "Αδούλωτη Μάνη".

Διαμονή και εστίαση όλο το χρόνο: Ξενοδοχείο "ΚΥΡΙΜΑΙ", Γερολιμένας.
ΤΗΛ: 27330-54288, ΦΑΞ: 59338, info@kyrimai.gr, www.kyrimai.gr

ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ από:

ΑΘΗΝΑ 320 χλμ, **ΘΕΣ/ΝΙΚΗ** 840 χλμ, **ΣΠΑΡΤΗ** 87 χλμ, **ΚΑΛΑΜΑΤΑ** 112 χλμ.